

prof. zw. dr hab. Michał Gabriel Woźniak¹

Katedra Ekonomii Stosowanej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

**Refleksje na marginesie wyboru tekstów
Tadeusza Kowalika pt. „O lepszy ład społeczno-
-ekonomiczny”, opublikowanego przez
Polskie Towarzystwo Ekonomiczne,
Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk,
Warszawa 2014**

**DLACZEGO DZIŚ TRZEBA SZUKAĆ LEPSZEGO ŁADU
SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO?**

Szoki naftowe z lat 70. XX wieku i postępująca modernizacja gospodarek oparta na osiągnięciach rewolucji informatyczno-telekomunikacyjnej otworzyły nową perspektywę do upowszechniania się reguł gospodarki opartej na konkurencji nowego typu polegającej na poszukiwaniu synergicznych efektów szeroko rozumianych innowacji. Do pełnego zdyskontowania korzyści wynikających z tych innowacji potrzebne było poszerzenie rynków zbytu i pogłębianie liberalizacji przepływu towarów, usług, kapitału i pracy. Liberalizacja w powiązaniu z przewagą konkurencyjną korporacji transnarodowych (KTN) dysponujących olbrzymimi zasobami finansowymi i odpowiednim kapitałem ludzkim tworzyły sprzyjające warunki dla systematycznej i przyspieszonej modernizacji struktury i jakości produkcji w skali globalnej. W warunkach globalizacji liberalizacji wszystkie inne przedsiębiorstwa zostały zmuszone do respektowania narzuconych przez KTN standardów technologicznych i jakości wytwarzanych dóbr i usług pod rygorem utraty zdolności konkurencyjnej. Dotyczyło to również podmiotów działających w ramach nieprywatnej gospodarki centralnie planowanej. Ponieważ ta okazała się niezdolna do sprostania wyzwaniom nowej konkurencji, musiała przegrać rywalizację systemową. Pytanie o nowy ład ekonomiczny po upadku socjalizmu musiało być rozstrzygnięte.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, e-mail: wozniakg@uek.krakow.pl.

Zgodnie z interesami dysponentów wielkiego kapitału i wnioskami wypływającymi z debaty nad makroekonomiczną polityką ekonomiczną w teorii ekonomii upowszechniane były w rozwiniętych krajach kapitalistycznych standardowe reguły polityki dostosowane do globalizacji liberalizacji. Proces transformacji gospodarki Polski oparty na podwójnym szoku (stabilizacyjnym i systemowym) wywiedziony został z tej debaty. Pod jej presją pozostała również niemal cała polityka makroekonomiczna w późniejszym okresie (z wyjątkiem wielu elementów „Strategii dla Polski z lat 1994–1997” autorstwa Grzegorza Kołodki). Z tego powodu modernizacja imitacyjna oparta na priorytecie stabilizacji makroekonomicznej jako najistotniejszego gwaranta napływu kapitału zagranicznego legła u podstaw procesów rozwojowych Polski, a tak kształtowana polityka gospodarcza miała wspomagać odrabianie dystansu rozwojowego.

Praktyka restauracji kapitalizmu okazała się jednak bardziej skomplikowana. Nad stabilnością makroekonomiczną i wzrostem gospodarczym krążyło nieprzerwanie widmo rozmaitych pułapek niedostatecznego respektowania koincydencji czasoprzestrzennych, w które popadały przede wszystkim kraje rozwijające się, w tym Polska. Pułapki te w całej rozciągłości ujawnił globalny kryzys finansowy zapoczątkowany w 2008 roku. Od tego czasu makroekonomiczna debata ekonomiczna jest zdominowana przez pytania dotyczące przyszłości kapitalizmu, zliberalizowanych rynków finansowych i skutecznych wobec niesprawności tego kapitalizmu polityk makroekonomicznych. Na czoło tej debaty wysuwają się pytania o taką stabilną dynamikę gospodarczą, która umożliwiałaby tworzenie miejsc pracy, przeciwdziałanie bezrobociu, narastaniu nierówności dochodowych i majątkowych. W kontekście tej nowej debaty warto zwrócić uwagę na wysiłki intelektualne nad ulepszeniem ładu ekonomicznego w Polsce podejmowane przez Tadeusza Kowalika w całej jego twórczości naukowej. Dobrą ku temu okazją jest zbiór artykułów, fragmentów monografii czy recenzji publikowanych w ostatnim czterdziestoleciu przez T. Kowalika, a poświęconych rozmaitym pomysłom na oczyszczenie kapitalizmu z jego niesprawności pod znamienym tytułem „O lepszy ład społeczno-ekonomiczny”. Książka ta ukazała się nakładem PTE w lutym 2014 roku pod redakcją naukową Pawła Kozłowskiego i przy współpracy Gabrieli Ziewiec. Paweł Kozłowski dokonał wyboru tekstów w uzgodnieniu z ich autorem i uzupełnił je obszernym z nim wywiadem.

Pod tym samym przesłaniem toczy się współczesna debata nad przyszłością pokryzysowego kapitalizmu XXI wieku. Większość ekonomistów dostrzega zagrożenia rozwojowe ludzkości². Istnieją natomiast spory, jakie są ich źródła

² Do najważniejszych zagrożeń globalnych ludzkości zwykle zalicza się: narastające problemy głodu i ubóstwa, wzrost ryzyka wykluczenia (utrata pewnych praw), wzrost ryzyka zagrożenia katastrofami naturalnymi (w ekosferze) i deficytu niektórych surowców, wzrost ryzyka technologicznego (informatycznego, genetycznego, radioaktywności), widmo kryzysu demograficznego cywilizacji euroatlantyckiej, wzrost ryzyka epidemii biologicznych i technologicznych, relatywny spadek wydajności pracy, wzrost ryzyka piractwa własności intelektualnej, wzrost ryzyka nega-

i czy należy te zagrożenia usuwać poprzez nowe oprzązrowanie instytucjonalne kapitalizmu, nowy międzynarodowy ład ekonomiczny, czy też ratunek przyjdzie w ramach spontanicznych dostosowań i nowych technologii. Publicystyka ekonomiczna wskazuje, że u podstaw kryzysu finansowego z lat 2007–2013 zainicjowanego w najwyżej rozwiniętych krajach kapitalistycznych, leży reguły nowej fali globalizacji [Stiglitz, 2010; Kołodko, 2012], finansyzacja gospodarki [Dembinski, 2011], polityki ignorujące nabrzmiewające kwestie społeczne wyłaniające się w procesach modernizacji gospodarki i pod wpływem radykalnych zmian instytucjonalnych [Kołodko, 2012], trudności dostosowawcze związane z upowszechnianiem się technologii informatyczno-telekomunikacyjnych i szokowym unowocześnianiem rodzącym niepewność, niestabilność, gospodarkę nietrwałości w wymiarze procesów realnych i instytucjonalnym [Tofler, Castells, 2007], liberalizacja światopoglądowa, obyczajowa wyzwalaająca od ograniczeń aksjologicznych, afirmująca relatywizm moralny [Jan Paweł II, 1981; Benedykt XVI, 2009], kreowanie społeczeństwa spektaklu [De Bord, 2006] i wyzwolenie od ograniczeń aksjologicznych, instytucjonalizacja ubezwłasnowolniająca konsumenta wymuszająca hiperkonsumpcjonizm [Barber, 2009] i życie w czasie pożyczonym [Bauman, 2011], sprzyjająca wyłanianiu się netokracji [Bard, Soöderqvist, 2006].

W POSZUKIWANIU RECEPT NA LEPSZY ŁAD EKONOMICZNY

Przemyślenia Tadeusza Kowalika dotyczą przede wszystkim polskiej transformacji i są zorientowane na poszukiwanie sprawnego ekonomicznie, ale równocześnie przyjaznego dla świata pracy systemu ekonomicznego. Refleksje autora recenzowanej książki są osadzone w głębokiej znajomości działań na rzecz urnikowania gospodarki Polski podejmowanych przez głównych kreatorów tego procesu oraz opisywanych w literaturze ekonomicznej modeli kapitalizmu i koncepcji rynkowo-interwencjonistycznej gospodarki. Dla uzasadnienia swych sądów aksjologicznych T. Kowalik studiował z benedyktyńską pracowitością olbrzymi materiał literatury ekonomicznej, a czasami politologicznej i socjologicznej, zwłaszcza tej, w której inni autorzy szukali odpowiedzi na pytania, jak ulepszać mechanizmy funkcjonowania gospodarki i państwa i czy teoria ekonomii może się do tego przyczynić. Będąc wiernym wartościom sprzyjającym realizacji społecznych celów rozwojowych, przez całe życie wyraziście, lecz bez zaślepienia ideologicznego, krytykował zwolenników kapitalizmu anglosaskiego, ładu instytucjonalnego i polityk państwa z paradygmatów tego systemu ekonomicznego wywiedzionych.

Recenzowany zbiór zawiera przede wszystkim prezentację poglądów opozycyjnych wobec neoliberalnej ideologii sprawiedliwości. Są one również pod-

dane osądowi z perspektywy własnej empirycznej znajomości gospodarki socjalistycznej, polskiej drogi do kapitalizmu i doświadczeń badawczych wybitnych teoretyków ekonomii. Szkoda, że autorowi utrudzonemu gromadzeniem olbrzymiej literatury normatywnej o znaczeniu historycznym zabrakło energii do falsyfikowania jej za pomocą statystyk odnoszących się nie tylko do kwestii dotyczących podziału dochodów i ubóstwa. Wówczas jego argumenty łatwiej trafiłyby do adwersarzy *welfare state*³. Faktycznie zalety tej książki są zawarte w przytoczonych poglądach teoretycznych, wskazanych cechach różnych opcji systemów ekonomicznych i ich ocenie przez pryzmat nabrzmiałych i marginalizowanych w głównym nurcie ekonomii kwestii wynikających z niesprawiedliwego podziału dochodów i majątku. Dzięki zaprezentowanym tu poglądom wielu światowej sławy ekonomistów, często laureatów nagrody im. Alfreda Nobla, takich jak: J. Stiglitz, P. Krugman, G. Backer, B. Ward lub tak wybitnych, jak: J.M. Keynes, M. Kalecki, John E. Romer, James A. Junker i wielu innych także najwybitniejszych polskich ekonomistów, być może przezwyciężone zostanie swoiste zapoznanie w Polsce wielu interesujących pomysłów oczyszczenia kapitalizmu z jego przypadłości.

T. Kowalik nazywał bez ogródek anglosaską wersję kapitalizmu jako „kapitalizm barbarzyński” i nawoływał do jego ucywilizowania. Z głębokim zaangażowaniem ostrzegał przed nim, dostrzegając równocześnie, że w praktyce funkcjonują również modele kapitalizmu z ludzką twarzą, jak np. kapitalizm nordycki, czy społeczna gospodarka rynkowa. W stanie nikłego zainteresowania w Polsce problematyką różnorodności modeli kapitalizmu, braku bezstronnej debaty naukowej w tej problematyce, książka Tadeusza Kowalika jawi się jako wyjątkowe przedsięwzięcie. Jej autor wskazuje, że istnieją badania w tym obszarze w literaturze światowej, które mogą się przyczynić do głębszej podbudowy teoretycznej podejmowanych fragmentarycznie kwestii reform systemowych zorientowanych na kojarzenie kryteriów efektywności ekonomicznej oraz sprawiedliwego podziału dochodów i majątku.

Głębokie zaangażowanie ideowe Tadeusza Kowalika po stronie świata pracy sprawiło, że ostrze jego krytyki jest wymierzone w anglosaski model kapitalizmu. Wśród mnogości odmian kapitalizmu poszukiwał tych, które w najwyższym stopniu podporządkowują wartości rynkowe społecznym celom rozwoju. Z tego też punktu widzenia oceniane były przez niego wysiłki w zakresie urynkwienia gospodarki Polski i poglądy autorów systemowej szokowej i bezkrytycznej imitacyjnej restauracji instytucji kapitalizmu w oderwaniu od specyfiki społecznego, cywilizacyjnego, historycznego i technologicznego kontekstu rozwojowego Polski. Zdaniem T. Kowalika nie tylko z tych powodów były one chybione. Nie respektowały odpowiedzialności państwa za realizowanie społecznych celów rozwoju i podmiotowości pracownika. Dlatego legły u podstaw głębokich problemów rozwojowych, narastania nierówności ekonomicznych, biedy, ubóstwa i nowych form wykluczenia społecznego.

³ Dyskusję na ten temat zob. w: [Barr, 2000; Szarfenberg, 2008].

Praca ma przede wszystkim charakter analizy historycznej, opisowej, słabo nasyconej wymiernym materiałem empirycznym, a te przytaczane wskaźniki ilościowe mają charakter wybiórczy, czasami nie są opatrzone odesłaniami do źródeł, z których zostały wzięte, choć należy dodać, że są rzetelnymi i analitycznymi do podawanych przez GUS. Należy zatem podkreślić, że nie ma tu cienia manipulacji faktami, lecz wykorzystywanie przytaczanych informacji do uzasadnienia kierunków własnych poszukiwań badawczych osadzonych w jasno deklarowanym przez ich autora systemie wartości.

Przedłożona do recenzji książka jest zbiorem wybranych, a już publikowanych artykułów lub fragmentów monografii św. pamięci Tadeusza Kowalika, wybitnego historyka myśli ekonomicznej, patrioty i uczonego. Jej treść odzwierciedla zaangażowanie ideowe piórem i czynem na rzecz sprawiedliwego ładu społeczno-politycznego, respektującego podmiotowość pracownika i obywatela oraz odpowiedzialność państwa za harmonizowanie efektywności ekonomicznej ze sprawiedliwym podziałem. Przesłaniem tej książki jest wskazanie na możliwości ucywilizowania „barbarzyńskiego kapitalizmu” budowanego w Polsce, jak nazywał ten dziejący się proces urynkowania jej autor. W zbiorze tym zawarte są również refleksje wokół realnego socjalizmu i utopijnych wysiłków na rzecz jego demokratyzacji, wyzwolenia w nim efektywności ekonomicznej i innowacyjności. We własnych dociekaniach T. Kowalik sięga przede wszystkim do literatury z zakresu teoretycznych analiz porównawczych różnych modeli ładu społeczno-ekonomicznego, innych, jego zdaniem najwybitniejszych uczonych reprezentujących myśl ekonomiczną światową i polską.

TROCHĘ SZCZEGÓŁÓW

Treść recenzowanej książki jest zawarta na 655 stronach. Jest to więc bardzo obszerna praca z indeksem osób, ale bez indeksu rzeczowego. Po każdym artykule zamieszczona jest natomiast bibliografia. Całość pracy poprzedzona jest wstępem od wydawcy autorstwa Elżbiety Mączyńskiej i równie krótkim wprowadzeniem, w którym jego autor – Paweł Kozłowski – ogranicza się jedynie do wskazania na kryteria doboru tekstów autorstwa T. Kowalika. Książkę zamyka obszerny wywiad z T. Kowalikiem przeprowadzony jeszcze w 2004 roku przez Edwarda Chudzińskiego, Pawła Kozłowskiego i Filipa Ratkowskiego. Stąd jego tytuł: „Trzech na jednego. Musztarda przed obiadem”. Wywiad ten dość dobrze spełnia rolę wniosków i lekcji na przyszłość z wysiłków badawczych i reformatorskich na rzecz nowego lepszego dla obywateli ładu społeczno-ekonomicznego.

W książce wyodrębniono pięć ciekawie zatytułowanych rozdziałów. W pierwszym z nich pt. „Wybory ustrojowe w czasie globalizacji” T. Kowalik dowodzi, że wzorzec kapitalizmu globalnego opartego na regułach konsensusu wa-

szyngetońskiego miał lepsze alternatywy. Z powodu swych wad sam też podlegał ewolucji i w konsekwencji doprowadził do wybuchu w 2008 roku dotkliwego i przewlekłego kryzysu finansowego, który przeniósł się natychmiast do sfery realnej gospodarki i społecznej. Autor wskazuje również na systemowe źródła obecnego kryzysu finansowego, spory wokół nowej trzeciej drogi, alternatywę społecznej gospodarki rynkowej i możliwości wyboru systemu ekonomicznego. Opowiada się za swoistą trzecią drogą, twierdząc że „konstruktywizm sam przez się nie jest zły. Staje się takim, gdy rozmija się ze społecznymi oczekiwaniami lub gdy wybiera się tempo przemian według zasady »wszystko naraz«. Odrzucenie zaś „konstruktywizmu totalnego (komunistycznego i faszystowskiego) nie powinno przekreślać jego łagodnej postaci, która daje się kojarzyć ze spontanicznością”.

Rozdział II zatytułowany „Polska transformacja a sprawiedliwość społeczna” jest diagnozą upadku realnego socjalizmu, kompromisu Okrągłego Stołu, klęski socjaldemokratycznej opcji reform systemowych oraz zawiera ocenę polskiej transformacji w konfrontacji z neoliberalnymi nurtami i w kontekście kosztów sprawiedliwości społecznej. Autor stawia tu wiele fundamentalnych pytań. Zastanawia się m.in.: skąd może się brać wśród polskich ekonomistów niechęć do problematyki równości? Czy niesprawiedliwość jest konieczna? Czy ciągle jeszcze indywidualne nagromadzenie kapitału jest warunkiem powstania nadwyżki ekonomicznej przeznaczanej na wzrost? Czy rozwiązanie problemu nierówności tkwi w systemie czy w polityce, demokracji właścicielskiej czy w państwie opiekuńczym? Można tu znaleźć obszerną paletę opinii dotyczących tej problematyki wyrażanych przez zagranicznych i polskich uczonych, reprezentujących opcje liberalne, konserwatywne i lewicowe. Na uznanie zasługuje wyważone stanowisko Tadeusza Kowalika w tej zideologizowanej debacie. Odrzuca wprawdzie popularny w Polsce pogląd głoszący, że wzrost nierówności jest nieodzownym warunkiem wzrostu gospodarczego, który w nieokreślonej przyszłości ma doprowadzić do powszechnego wzrostu stopy życiowej i zmniejszenia nierówności. Krajów realnego socjalizmu nie postrzega jako bardziej egalitarnych niż kapitalistycznych, a Polska nie jest dla niego krajem wyróżniającym się egalitaryzmem.

Najwięcej miejsca w tym rozdziale znajduje problematyka własności, uwłaszczenia i prywatyzacji oraz poszukiwania trzeciej drogi, w której jest miejsce na sprawiedliwy podział wynikający z demokracji właścicielskiej i upodmiotowienia pracownika. Ubolewa nad tym, że ten nurt debaty nie był doceniany w Polsce z uwagi na zachłyśnięcie się polskich reformatorów chicagowską szkołą praw własności. Niepokoi go również słaba znajomość nowszych badań nad rozwiązaniami własnościowymi, m.in. późniejszych laureatów nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii Jamesa Meade’a czy Elinor Ostrom. W poszukiwaniu dobrych wzorców systemowych zwraca uwagę, że w rozwiniętych państwach

przemysłowych podstawowe mechanizmy rynku funkcjonują tak samo czy podobnie, jednakże proporcje podziału dochodu narodowego czy zasady polityki gospodarczej bywają zasadniczo odmienne.

Szwedzki, czy szerzej – nordycki model kapitalizmu, nie jest dla niego kulturowym unikatem. Ubolewa nad tym, że doświadczenia szwedzkie zostały zignorowane przez autorów polskiej transformacji i ich kontynuatorów. Pomimo tego nawołuje do zastanawiania się, jakie działania należy przedsięwziąć, „by krok po kroku wejść na drogę naprawy naszego typu kapitalizmu w oparciu o wzory skandynawskie”. Jest przekonany, że bez zorganizowanego nacisku na władze silnych związków zawodowych, zorganizowanej młodzieży prospołeczne reformy systemowe są nieosiągalne.

Rozdział III pt. „Ekonomia i ekonomiści wśród nauk społecznych” jest hołdem złożonym przede wszystkim Oskarowi Lange i Edwardowi Lipińskiemu, ale jest też refleksją nad stanem polskiej ekonomii i potrzebą współpracy ekonomistów i socjologów w poszukiwaniu lepszego ładu ekonomicznego.

Specyficzny jest również kolejny rozdział poświęcony gospodarce socjalistycznej. Są tu przedstawione przełomowe reformy socjalizmu i proces reformowania, które jednak wiodły od początkowego sukcesu w kierunku stagnacji. W rozdziale IV Tadeusz Kowalik ukazuje swój krytyczny stosunek wobec realnego socjalizmu. Próbuje oddzielić idealistyczne marzenia i wyobrażenia o socjalizmie od analizy naukowej nowego ustroju. W tej analizie odwołuje się przede wszystkim do lansowanego przez Joan Robinson poglądu, że socjalizm jest substytutem kapitalizmu, skażonym konserwatywną (ekstensywną) modernizacją, rodzącym, pomimo jego reform, wiele dylematów. Można tu znaleźć uwagi krytyczne autora pod adresem przełomowych reform, wspomnienia z negocjacji z komisją rządową w Stoczni Gdańskiej, odbywających się w sierpniu 1980 roku pisane na gorąco i ocenę tych porozumień z perspektywy trzydziestolecia.

Autor przybliży w tym rozdziale nieznane w Polsce poszukiwania przez Johna E. Romera drogi przejścia od etatystycznej, nieprywatnej gospodarki centralnie planowanej do demokratycznego socjalizmu bez postulatu nacjonalizacji środków produkcji, Jamesa A. Yunkera koncepcję pragmatycznego socjalizmu rynkowego, samorządową wersję rynkowego socjalizmu zapoczątkowaną przez Beniamina Warda i baskijską korporację spółdzielczą, znaną w świecie pod nazwą „Mondragón”. Różnorodność systemowa jest dla T. Kowalika wartością, której warto bronić także w debacie o reformie instytucjonalnej w UE.

Książkę zamykają wspomnienia T. Kowalika o jego nauczycielach, najwybitniejszych polskich ekonomistach w osobach Oskara Langego, Michała Kaleckiego, Włodzimierza Brusa i Czesława Bobrowskiego.

W sumie zaprezentowano w niej 33 pozycje autorskie i dwa wywiady. Mając na uwadze dużą liczbę publikacji T. Kowalika odzwierciedlają one reprezentatywnie jego dorobek badawczy.

NIECO POLEMICZNIE WOBEC NIEKTÓRYCH TREŚCI

Z uwagi na przesłanie tej publikacji czytelnik może czuć się przytłoczony historyczną w znacznej części problematyką i poglądami autorów, niekiedy wielokrotnie przytaczanymi w różnych częściach pracy. Trzeba je przypominać, aby lepiej zrozumieć, dlaczego reformy instytucjonalne nie mogą być oderwane od już przebytego szlaku [North, 1990]. Taka jest przecież natura instytucji. Te konstruowane i zadawane przez prawo w ramach reform systemowych wyrastają przecież w łonie instytucji niesformalizowanych, utrwalonych w regułach myślenia i działania obecnych od pokoleń.

Podrozdział zatytułowany „Racjonalność – zasada działania, postulat czy mit (na marginesie poglądów Oskara Langego)” nie odzwierciedla pełnej, wielowątkowej debaty na ten temat przeprowadzonej w Polsce. Należy przypomnieć, że zawiera ją praca zbiorowa pt. „Racjonalność gospodarowania w socjalizmie” pod red. B. Kamińskiego i A. Łukaszewicza, opublikowana przez PWE, Warszawa 1980. Dorobek naukowy Oskara Langego nie tylko w kontekście racjonalności gospodarowania jest w tej książce prezentowany ciekawie. Jednakże w kontekście problemów współczesnych zmian systemowych są to poglądy jedynie o znaczeniu historycznym. Choć zostały zogniskowane wokół fundamentalnego dzieła ekonomicznego Oskara Langego, nie wnoszą, moim zdaniem, wniosków odnoszących się do współczesnych poszukiwań lepszego ładu społeczno-ekonomicznego.

O stanie polskiej ekonomii ma informować punkt 3 rozdziału III. Jego treść jedynie fragmentarycznie odpowiada na to pytanie, chociaż należy dodać, że wspominani w nim polscy ekonomiści byli głęboko zaangażowani w proces urynkowienia polskiej gospodarki i uczestniczyli w debacie naukowej na ten temat. Nie dowiadujemy się jednak z tego artykułu na czym polegał wkład wyróżnionych w nim akademików w polską debatę o sprawnym i sprawiedliwym ładzie społeczno-ekonomicznym. O stanie ekonomii w Polsce i debacie wokół tytułowego problemu recenzowanej monografii możemy się dowiedzieć znacznie lepiej z książki pt. „O tych z najwyższej półki, czyli rzecz w sprawie naszego środowiska ekonomicznego” autorstwa E. Łukawera, publikowanej przez PTE Odział Kraków, 2008, do której nie ma tu jakiegokolwiek nawiązania.

Nie podzielam entuzjazmu T. Kowalika co do celowości eksperymentowania na bazie niedojrzałych idei, które są jeszcze aktami wiary, choćby nawet najbardziej szlachetnymi. Takie eksperymenty narażają na zbyt wielkie ryzyko, choć prawdą jest również, że sprawdzone wzorce instytucjonalne, imitowane mechanistycznie bez respektowania specyfiki koincydencji czasoprzestrzennych rodzić mogą równie wielkie ryzyko nieosiągania zakładanych celów ekonomicznych, społecznych, technologicznych, politycznych czy jakichkolwiek innych. Potwierdzają to doświadczenia imitacyjnej modernizacji wedle wzorców narzuconych z zewnątrz nie tylko w odniesieniu do gospodarki centralnie planowanej [Rodrik, 2011; Karłowicz, 2009–2010; Woźniak, 2013, s. 73–102].

SPOŁECZNE KRYTERIA OCENY ŁADU EKONOMICZNEGO
NIE SZKODZĄ

Ekspozowanie społecznych kryteriów oceny sprawności ładu społeczno-ekonomicznego, charakterystyczne dla Tadeusza Kowalika, jest kontestowane przez zwolenników neoliberalnych reguł kapitalizmu, pomimo że zawodność tych reguł znajduje potwierdzenie w statystykach dywergencji dochodów, narastania przestrzennych różnic rozwojowych w skali międzynarodowej i regionalnej przy współwystępowaniu procesów dywergencji i konwergencji ekonomicznej, nowych procesów ekskluzji społecznej oraz utrwalania się zjawiska głodu i ubóstwa. Z tych powodów skoncentrowanie problematyki tej monografii na przestrzeni badawczej określonej w tytule uważam za bardzo trafne i aktualne, w szczególności zaś wobec wyzwań rozwojowych gospodarki Polski.

Podkreślić należy, że treść recenzowanej monografii odbiega od lansowanych współcześnie w Polsce schematów poprawnej politycznie ideologii ekonomicznej. Dzięki temu książka jest próbą falsyfikacji skażonych nadmiernym redukcjonizmem teorii ekonomicznych i wywiedzionych z niej instytucji rynku i minimalnego państwa. W świecie wiedzy niedoskonałej i różnorodnych teorii autor tej monografii podjął próbę osobistego spojrzenia na proces budowania lepszego ładu społeczno-ekonomicznego przez pryzmat doświadczanych przez niego słabości nieprywatnej gospodarki centralnie planowanej, uznawanych wartości społecznych, studiów teoretycznych analiz porównawczych różnych systemów ekonomicznych, zwłaszcza zaś dotyczących socjalistycznego *welfare state*.

Monografia ta jest wartościowa nie tylko jako historyczne źródło wiedzy, ale przede wszystkim jako inspiracja do permanentnych poszukiwań lepszych rozwiązań instytucjonalnych i reform zorientowanych na harmonizowanie kryteriów efektywności ekonomicznej ze sprawiedliwymi nierównościami społecznymi. Z tych powodów zachęcam do jej przestudiowania i włączenia do debat akademickich, nie tylko z okazji jubileuszu ćwierćwiecza procesu urynkowienia gospodarki Polski. Na tle innych wydanych współcześnie w Polsce publikacji w tej tematyce jest dziełem wyjątkowym i mieści się wśród najlepszych pozycji.

Nie jestem zwolennikiem socjaldemokratycznych wersji *welfare state*, których słabości nie są podnoszone przez T. Kowalika. Może właśnie dlatego książka ta ma szansę przyczynić się do debaty nad przyszłością państwa dobrobytu, zwłaszcza zaś jego schorzeniami i perspektywami racjonalizacji jego instytucji. Przypuszczam też, że publikacja ta może mieć wpływ na krytyczne i kreatywne spojrzenie na rolę ekonomii normatywnej w rozwiązywaniu problemów praktycznych jakości życia ludzi. Po jej przestudiowaniu łatwiej jest zrozumieć wyznawany przez T. Kowalika pogląd głoszący, że idee mogą rządzić światem i dlatego czasami tak się nie dzieje.

Monografia może być użyteczna przede wszystkim w dydaktyce ekonomicznej, zwłaszcza jako materiał pomocniczy z historii myśli ekonomicznej, makroekonomii oraz polityki gospodarczej i społecznej. Może się również okazać pożyteczna dla każdego poszukującego rozwiązań instytucjonalnych sprzyjających umacnianiu społecznej odpowiedzialności i ograniczaniu nierówności społecznych.

LITERATURA

- Attali J., 2002, *Słownik XXI wieku*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.
- Barber B.R., 2009, *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantyлізуje dorosłych i połyka obywateli*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa.
- Bard A., Soöderqvist J., 2006, *Netokracja, Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Barr N., 2000, *Reforma państwa opiekuńczego w krajach postkomunistycznych [w:] Po dziesięciu latach – transformacja i rozwój w krajach postsocjalistycznych*, red. J. Neneman, CASE, Warszawa.
- Castells M., 2007, *Wiek informacji: ekonomia, społeczeństwo i kultura*, t. 1: *Spółeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Debord G., 2006, *Spółeczeństwo spektaklu oraz rozważania o społeczeństwie spektaklu*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Dembinski P.H., 2011, *Finanse po zawale. Od euforii finansowej do gospodarczego Ładu*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa.
- Karłowicz D., 2009–2010, *Modernizacji nie da się skserować*, „Teologia Polityczna”, nr 5.
- Kołodko G.W., 2013, *Dokąd zmierza świat. Ekonomia polityczna przyszłości*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- North D.C., 1991, *Institutions*, „Journal of Economic Perspectives”, Vol. 5, No. 1.
- Rodrik D., 2011, *Jedna ekonomia, wiele recept, Globalizacja, instytucje, wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Szarfenberg R., 2008, *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2010, *Freefall. Jazda bez trzymanki*, PTE, Warszawa.
- Toffler A., 1996, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Woźniak M.G., 2013, *Oblicza modernizacji [w:] Gospodarka Polski 1990–2011, Transformacja. Modernizacja, Droga do spójności społeczno-ekonomicznej*, t. 3: *Droga do spójności społeczno-ekonomicznej*, red. M.G. Woźniak, PWN Warszawa.

Streszczenie

Artykuł wpisuje się w makroekonomiczną debatę dotyczącą przyszłości kapitalizmu, zliberalizowanych rynków finansowych i skutecznych wobec niesprawności tego kapitalizmu polityk makroekonomicznych. Na plan pierwszy tej debaty wysuwają się pytania o taką stabilną dynamikę gospodarczą, która umożliwiałaby tworzenie miejsc pracy, przeciwdziałanie bezrobociu, narastaniu nierówności dochodowych i majątkowych. W kontekście tej nowej debaty w artykule zwróco-

no uwagę na wysiłki intelektualne nad ulepszeniem ładu ekonomicznego w Polsce podejmowane przez Tadeusza Kowalika w całej jego twórczości naukowej. Bodźcem do tej refleksji stał się zbiór artykułów, fragmentów monografii czy recenzji publikowanych w ostatnim czterdziestoleciu przez T. Kowalika, a poświęconych rozmaitym pomysłom na oczyszczenie kapitalizmu z jego niesprawności pod znamienym tytułem „O lepszy ład społeczno-ekonomiczny”. Książka ta ukazała się nakładem PTE w lutym 2014 roku pod redakcją naukową Pawła Kozłowskiego i przy współpracy Gabrieli Ziewiec.

Słowa kluczowe: polityka makroekonomiczna, ład społeczno-ekonomiczny, niesprawności kapitalizmu, Tadeusz Kowalik

**Reflections on the Margins of the Texts of Tadeusz Kowalik
‘For the Better Socio-economic order’ Published by the Polish Economic Society,
the Institute of Economic Sciences of the Polish Academy of Sciences,
Warsaw 2014**

Summary

The article is a part of the macroeconomic debate on the future of capitalism, liberalized financial markets and the effectiveness of macroeconomic regulation policies. At the top of this debate emerges the question about the policy that stabilizes the economic dynamism by job creation, combating unemployment and reducing income and wealth inequalities. In this context the article focuses on the intellectual efforts on improving economic governance taken in Poland by Tadeusz Kowalik throughout his entire research work. The base of this reflection is the collection of articles, parts of the monographs and reviews published in the last forty years by T. Kowalik and devoted to various ideas on repairing capitalism under the title “For the better socio-economic order”. The book was published by Polish Academy of Science in February 2014, edited by Paweł Kozłowski with cooperation of Gabriela Ziewiec.

Keywords: macroeconomic policy, socio-economic order, capitalism failures, Tadeusz Kowalik

JEL: P10, D60